

Андрій СКРИЛЬНИК¹,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки, підприємництва та маркетингу,
докторант кафедри фінансів, банківського бізнесу та оподаткування,
ORCID ID: 0000-0001-9622-4217

¹ Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

Прийняття: 17/09/2025
Рецензія: 24/09/2025
Публікація: 30/09/2025

DOI: <https://doi.org/10.53920/ES-2025-3-13>

ІНКЛЮЗИВНИЙ РОЗВИТОК БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОСТОРОВОЇ РІВНОСТІ: ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНИЙ АНАЛІЗ

JEL Класифікатор:
R11, R12, D63, L26, O15

This is an Open Access
article distributed
under the terms
of the [Creative Commons
CC-BY 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

© Скрильник А.,
2025

У статті досліджено інклюзивний розвиток бізнесу як дієвий інструмент забезпечення просторової рівності в Україні. Проаналізовано просторові диспропорції за ключовими показниками – валовим регіональним продуктом на душу населення, рівнем доходів, зайнятості та бізнес-активності. Виконано кластеризацію регіонів за рівнем соціально-економічного розвитку, що дало можливість виокремити чотири групи: лідери, промислово розвинені, середньо розвинені та депресивні периферійні території. Встановлено, що Київ та кілька промислових областей акумулюють більшість економічної активності, тоді як значна частина регіонів системно відстає. У роботі показано, що малий і середній бізнес має найбільший потенціал для зменшення просторових розривів, оскільки забезпечує понад половину доданої вартості економіки та дві третини зайнятості. Сформульовано стратегічні напрями вирівнювання розвитку: короткострокові (моніторинг просторової рівності, цільова підтримка відсталих регіонів, запуск пілотних інкубаторів бізнесу), середньострокові (створення спеціальних економічних зон, розвиток регіональних кластерів, інвестиції в людський капітал) та довгострокові (структурна модернізація економіки регіонів, інтеграція у європейську політику згуртованості, відбудова постконфліктних територій). Обґрунтовано, що інклюзивний розвиток бізнесу має стати довгостроковою парадигмою державної політики та бізнес-культури,

ISSN 2786-5339 ([print](#))
ISSN 2786-5347 ([online](#))

спрямованою на залучення всіх соціальних груп і територій до економічного зростання. Його реалізація сприятиме зменшенню регіональних диспропорцій, підвищенню конкурентоспроможності країни та зміцненню соціальної згуртованості.

Ключові слова: інклюзивний розвиток, бізнес, просторова рівність, регіональна політика, малий і середній бізнес, стратегія розвитку, соціальне підприємництво, економічна стійкість, відновлення регіонів.

Andrii SKRYLNYK

INCLUSIVE BUSINESS DEVELOPMENT IN UKRAINE AS A TOOL FOR SPATIAL EQUALITY: A THEORETICAL AND APPLIED ANALYSIS

The article provides a comprehensive analysis of inclusive business development as a strategic tool for achieving spatial equality in Ukraine. It explores the structural disparities that persist between regions, emphasizing the significant differences in gross regional product per capita, income levels, employment, and business activity. The research applies a cluster analysis that classifies Ukrainian regions into four categories: leaders, industrially advanced regions, moderately developed areas, and depressed peripheries. Results show that Kyiv and several key industrial regions concentrate most economic resources and opportunities, while many territories remain structurally disadvantaged.

The study highlights that small and medium-sized enterprises (SMEs) have the greatest transformative potential to reduce these gaps. SMEs generate more than half of the economy's value added and nearly two-thirds of employment, making them a foundation for inclusive growth. However, their development requires institutional support, access to finance, infrastructure, and human capital investment.

Based on international comparisons, the paper stresses the relevance of adopting EU cohesion policy principles and global best practices in fostering inclusiveness. Short-term measures proposed include monitoring spatial equality, targeted support for the most lagging regions, and pilot business incubators. Medium-term priorities involve the creation of special economic zones, regional clusters, and programs for human capital enhancement. In the long term, structural modernization of regional economies, integration into European cohesion policy, and reconstruction of post-conflict territories are considered essential.

The findings conclude that inclusive business development must become a long-term paradigm of Ukraine's state policy and business culture. By systematically involving vulnerable groups, peripheral regions, and local communities in entrepreneurial activity, the country can significantly reduce regional disparities, increase

competitiveness, and strengthen social resilience. Ultimately, inclusive development is not only an economic necessity but also a social imperative, capable of ensuring sustainable national progress and balanced regional growth.

Keywords: *inclusive development, business, spatial equality, regional policy, small and medium-sized enterprises, development strategy, social entrepreneurship, economic resilience, regional recovery.*

Постановка проблеми. Соціально-економічна нерівність в Україні має виразний просторовий вимір. Історично склалося, що економічна активність та добробут концентруються у кількох великих містах та промислових центрах, тоді як малі міста і, особливо, сільські території суттєво відстають. Просторова диспропорція проявляється, зокрема, у показниках валового регіонального продукту (ВРП), доходах громадян, рівнях зайнятості та кількості підприємств на душу населення. Наприклад, найбагатший регіон країни – м. Київ – за рівнем ВРП на душу населення майже в 17 разів перевищує найбідніший (Луганську область). Станом на 2021 р. у Києві ВРП на одну особу становив близько 432,3 тис. грн, тоді як у депресивних областях (Луганська, Закарпатська, Тернопільська та інші) – лише 25 – 80 тис. грн. [1]. Така колосальна різниця вказує на гостру проблему просторової нерівності, коли мешканці різних територій мають нерівні можливості для економічної самореалізації та доступу до благ.

Причини цього явища криються у поєднанні історичних, економічних та інституційних факторів. Тривалий час регіональна політика України була зосереджена на підтримці окремих «полюсів зростання» або ж загалом нехтувала розвитком периферії. Централізована модель управління (характерна до 2014 р.) призводила до того, що фінансові ресурси та інвестиції акумулювалися у центрі, посилюючи дисбаланс. Нерівномірність просторового розвитку перетворилася на перепону для сталого національного зростання та джерело соціальної напруженості. Громадяни у відсталих регіонах потерпають від обмеженого доступу до якісної інфраструктури, освіти, медицини та робочих місць, що стимулює відтік трудових ресурсів до мегаполісів або за кордон. Відтак постає завдання забезпечення просторової рівності – такого стану, коли місце проживання людини не визначає фатально її життєві шанси.

Концепція інклюзивного розвитку бізнесу виникла як відповідь на виклик подолання нерівності та бідності через максимальне залучення всіх верств населення і територій до економічного прогресу[3]. Інклюзивний розвиток передбачає економічне зростання, від якого виграють широкі

групи населення незалежно від соціального статусу чи географії проживання. У просторовому вимірі це означає більш збалансований розвиток між регіонами і населеними пунктами аби мешканці як великих міст, так і найменших сіл мали схожі можливості для підприємництва та гідної праці. В Україні ця проблематика особливо актуалізувалася у зв'язку з євроінтеграційними прагненнями та реформою децентралізації (2015 – 2020 рр.), що відкрила нові можливості для місцевого розвитку. Інклюзивний розвиток бізнесу як інструмент просторової рівності розглядається як підхід, за якого держава та суспільство стимулюють економічну активність у всіх регіонах – зокрема, підтримують малі і середні підприємства, соціальне підприємництво та залучення вразливих груп населення до бізнес-діяльності. Таким чином, актуальною науковою і практичною проблемою є теоретичне обґрунтування і розробка прикладних шляхів впровадження інклюзивного підходу в розвитку бізнесу для вирівнювання диспропорцій між різними типами територій України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика інклюзивного розвитку економіки та просторових диспропорцій дедалі більше привертає увагу як зарубіжних, так і українських науковців. Теоретичні засади інклюзивного зростання були сформовані у 2000-х роках у відповідь на посилення глобальної нерівності. Дослідження Міхненко В., Вольф М. засвідчили, що з 1980-х років більшість країн ЄС зближувалися за рівнем розвитку регіонів завдяки політиці згуртованості [10]. Водночас Б. Джессоп підкреслював перехід від кейнсіанських політик вирівнювання до неоліберальних підходів, які трактують нерівномірність як природну передумову зростання й зміщують конкуренцію на локальний рівень [11]. Ці дискусії сформували підґрунтя сучасних моделей, що поєднують інструменти вирівнювання і стимулювання зростання.

В українській науці поняття інклюзивності активно розвивається останнє десятиліття. Павлов О.І. та Дідух С.М. представили системне бачення інклюзивного розвитку України, виділивши просторовий, секторальний, соціальний та духовний виміри [5]. Вони визначили інклюзивність як комплексний процес, що охоплює принцип залучення, механізм розвитку й результат у вигляді зростання добробуту та зменшення нерівності. За даними Всесвітнього економічного форуму, Україна посіла 49-те місце серед 74 країн у рейтингу Inclusive Development Index, що свідчить про відставання у сфері інклюзивності та необхідність імплементації кращих практик [11].

Важливим напрямом стали оцінки регіональної інклюзивності. Науковці Інституту регіональних досліджень НАН України розробили індекс інклюзивного розвитку регіонів [2], а Шевченко О.В. виявив стійкі відмінності

між областями й обґрунтував потребу підтримки периферії через інвестиції, інновації та розвиток людського капіталу [7]. Значну увагу привертає й вплив децентралізації на просторову рівність. Федорів П. та Назаренко Ю. продемонстрували, що акцент державної політики останніх років змістився від вирівнювання до стимулювання «полюсів росту», що може загострити нерівності [6]. На їхню думку, децентралізація має поєднуватися з комплексною регіональною політикою для забезпечення узгодженого розвитку та доступності послуг незалежно від місця проживання.

Актуальними є й дослідження інклюзивності на рівні місцевих громад. Філюк Д.О. проаналізував виклики сільських територій – обмежений доступ до освіти, медицини та інфраструктури, відтік населення – і наголосив на потребі комплексного підходу з поєднанням ресурсів влади, бізнесу та громад для підвищення якості життя [8]. Малий бізнес, кооперація та соціальні інновації визначені як чинники відродження периферії.

Окремий пласт становлять роботи, присвячені інклюзивному підприємству жінок, молоді та вразливих груп. Аналітичне дослідження «Інклюзивний розвиток бізнесу: жіноче підприємство» виявило гендерні диспропорції й окреслило заходи для розширення участі жінок у бізнесі, що водночас сприяє просторовій рівності [15].

Міжнародні організації підкреслюють ключову роль МСП у розвитку інклюзивності. За даними OECD, вони забезпечують 64,6% зайнятості та 52,8% доданої вартості економіки України [9]. Водночас їх продуктивність і регіональний розподіл залишаються нерівномірними. У своїх оглядах Світовий банк наголошує на необхідності реформ для ширшого залучення приватного сектору [14], а ПРООН ініціювала програми підтримки МСП у громадах як основу місцевої економіки.

Таким чином, наукова література свідчить про зростання інтересу до інклюзивного розвитку та просторової рівності, проте зберігається потреба у прикладних дослідженнях, які б поєднували концепцію інклюзивності з емпіричними даними про бізнес-активність у регіонах, особливо в умовах нових реформ і викликів.

Мета даного дослідження – розбити теоретико-концептуальне підґрунтя інклюзивного розвитку бізнесу та здійснити його емпіричне вимірювання в регіональному розрізі України для ідентифікації центр-периферійних розривів і визначення шляхів їх усунення. Для досягнення цієї мети поєднано концептуальний аналіз інклюзивності з оцінюванням актуальних статистичних даних щодо регіонального розвитку і бізнес-активності, а також розроблено стратегічні рекомендації для вирівнювання диспропорцій між центром і периферією.

Виклад основного матеріалу. Інклюзивний розвиток у контексті бізнесу розуміють як економічний розвиток, що залучає до підприємницької діяльності та вигод зростання максимально широкі кола населення і територій. Це означає рівні можливості для започаткування і ведення бізнесу, справедливий доступ до ресурсів (капіталу, знань, ринків) та справедливий розподіл результатів зростання між різними соціальними групами і регіонами. Інклюзивність у бізнес-розвитку передбачає усунення бар'єрів, які заважають окремим людям чи спільнотам повноцінно брати участь в економіці — чи то бар'єри освітні, гендерні, вікові, чи географічні. З точки зору теорії, інклюзивний розвиток є мультидисциплінарною категорією, що об'єднує економічний (зростання ВВП, інвестиції), соціальний (зайнятість, зниження бідності, розвиток людського капіталу) та просторовий (територіальна рівномірність) виміри. Як підкреслюють згадані вище Павлов О.І та Дідух С.М., інклюзивний розвиток можна представити як систему, де інклюзія є принципом, процес включення — механізмом, а результатом виступає підвищення добробуту і зменшення нерівності [5].

Просторова рівність (територіальна справедливість) у даному дослідженні розглядається як збалансований розвиток різних типів поселень і регіонів, тобто відсутність різких диспропорцій у якості життя та економічних можливостях між центром і периферією. Це не обов'язково означає абсолютно однакові показники всюди, але припускає прийнятний рівень відмінностей, який не загрожує соціальній згуртованості та національній єдності. Згідно з принципом територіальної згуртованості ЄС, усі громадяни повинні мати базовий рівень доступу до послуг і можливостей незалежно від місця проживання. Для вимірювання просторової рівності використовують низку індикаторів, зокрема коефіцієнти варіації регіонального ВРП на душу населення, індекси розвитку людського потенціалу по регіонах, співвідношення рівня бідності та безробіття в міських vs. сільських районах тощо.

Інклюзивний розвиток бізнесу як інструмент просторової рівності на практиці означає, що через підтримку підприємництва на депресивних територіях можна досягти економічного підйому цих територій і зменшити розриви. Бізнес створює робочі місця, генерує доходи місцевих бюджетів, стимулює розвиток інфраструктури. Якщо бізнес-середовище розвивається не лише у столиці й кількох великих обласних центрах, але й у малих містах та селищах — це веде до більш рівномірного територіального розподілу економічної активності. Малий та середній бізнес (МСБ) відіграє особливо важливу роль, оскільки він більш мобільний і здатний діяти

у локальних нішах, створюючи робочі місця в громадах. МСБ уже зараз формує понад половину доданої вартості економіки та майже 65% робочих місць в Україні [8], тому його підтримка автоматично означає підтримку широких верств населення. Інклюзивний підхід також наголошує на розвитку «людського обличчя бізнесу»: корпоративна соціальна відповідальність, партнерство бізнесу з місцевими громадами, соціальне підприємництво – усе це механізми, які сприяють тому, щоб результати діяльності бізнесу позитивно відчували в різних куточках країни.

Україна демонструє один з найвищих у Європі рівнів регіональної поляризації економічного розвитку. Аналіз статистичних даних за 2014 – 2023 рр. свідчить, що хоча всі області загалом зростали в номінальному вимірі, розрив між найбільш і найменш розвиненими територіями залишається величезним. Найбільший внесок у економіку забезпечує декілька «локомотивів» – передусім столиця (місто Київ) та окремі промислові області. Натомість відсталі регіони майже не прогресують, а деякі, через воєнні дії останніх років, навіть зазнали деградації. Як зазначалося, у 2021 р. столиця мала ВРП на душу населення понад 430 тис. грн, тоді як, приміром, Луганщина – менше 25 тис. грн [1]. Таким чином, співвідношення «центр – периферія» за цим ключовим показником перевищує 17:1. Для порівняння, у більшості країн ЄС подібний розрив значно менший (наприклад, у Польщі співвідношення між Мазовецьким воєводством та найвідсталішим регіоном ~3:1, в Іспанії ~2:1). Окрім столиці, високі показники ВРП на душу населення в Україні мають декілька промислово розвинених регіонів – зокрема, Дніпропетровська область (~188 тис. грн у 2021 р.), Київська (~162 тис.), а також області з потужними видобувними галузями чи транспортними вузлами (Полтавська, Запорізька, Одеська – по 100 – 130 тис. грн) [1]. Натомість, переважно аграрні західні області (Закарпатська, Чернівецька, Тернопільська) та депресивні східні (Луганська, Кіровоградська), суттєво відстають (25 – тис. грн на душу населення). Донбас, який раніше був одним з промислових центрів, внаслідок збройного конфлікту втратив значну частку економіки – ВРП на душу населення в Донецькій області у 2021 р. скоротився до ~70 тис. грн [1].

Для комплексної оцінки рівня розвитку різних регіонів було здійснено кластерний аналіз за низкою соціально-економічних показників. Зокрема згруповано області України (без урахування тимчасово окупованих територій) за рівнем ВРП на душу населення, середньою заробітною платою, показниками бідності та безробіття, станом інфраструктури тощо (станом на кінець 2021 р.). У результаті виділено чотири чіткі групи регіонів, характеристика яких подана в таблиці 1.

Таблиця 1. Класифікація регіонів України за рівнем просторової рівності (соціально-економічного розвитку)

Кластер	Склад регіонів	Основні риси кластеру
I. Лідери	м. Київ (окремо)	м. Київ демонструє винятково високі показники розвитку: ВРП на душу населення більш ніж у 4 рази перевищує найближчий регіон; спостерігаються найвищі в країні середні зарплати, найнижчі рівні бідності та безробіття. Столиця формує близько 23% національного ВВП, має найрозвиненішу інфраструктуру та доступ населення до послуг, істотно випереджаючи інші області.
II. Промислово розвинені	Дніпропетровська, Полтавська, Київська, Львівська, Одеська області	Регіони-«локомотиви» (без урахування столиці) мають ВРП на душу населення вище середнього, розвинену промисловість і ресурсний потенціал, відносно високі доходи населення та помірний рівень бідності. Тут зосереджені провідні міста-промоцентри (Дніпро, Одеса, Львів), функціонують міжнародні транспортні вузли й порти. Водночас проблемами залишаються значні екологічні навантаження та диспропорції між містом і селом. Загалом ці області є донорами економіки з високим потенціалом інноваційного розвитку.
III. Середньо розвинені	Закарпатська, Вінницька, Черкаська, Миколаївська, Чернігівська, Волинська, Івано-Франківська, Хмельницька, Житомирська, Кіровоградська, Тернопільська, Харківська області	Регіони цього кластеру характеризуються показниками, близькими до середньоукраїнських: ВРП на душу населення у межах ~80 – 120 тис. грн, помірний рівень бідності, середні показники зайнятості та заробітної плати. Кожна область має власні переваги (Закарпатська – туризм, Вінницька – промисловість, Житомирська та інші – агросектор тощо), тоді як інфраструктура та якість послуг розвинені переважно в обласних центрах. Загалом ці регіони можна визначити як «середній клас» – із відносно збалансованими показниками без крайнощів.
IV. Депресивні периферійні	Луганська, Донецька, Запорізька, Сумська, Херсонська, Чернівецька області	Кластер-аутсайдер об'єднує регіони з найнижчими показниками розвитку: їхній ВРП на душу населення у 2–3 рази менший за середній (у Луганській обл. до 25 тис. грн станом до 2022 р.). Характерні хронічна бідність, високе безробіття, відтік населення, слабка інфраструктура, особливо в гірських та віддалених районах. Донеччина, Луганщина та Херсонщина додатково постраждали від війни, втративши підприємства й логістику, що поглибило спад. Кластер залежний від державних дотацій і не може подолати відсталість без масштабної зовнішньої підтримки.

Джерело: складено автором на основі [1; 3; 6; 7; 8; 14]

Подана класифікація наочно показує глибину регіональних диспропорцій в Україні. Столиця (кластер I) вирізняється як окремий «плюс» росту з унікально високим рівнем розвитку. Кластер II охоплює кілька найбільш розвинених промислових областей, які виступають регіональними точками економічного зростання. Сукупно міста та області кластерів I – II генерують переважну частку національного ВВП (понад 50%) та концентрують основні фінансові потоки. Натомість кластер III включає більшість областей, що мають середній рівень розвитку: вони не є відвертими аутсайдерами, але й суттєво поступаються лідерам за продуктивністю та доходами. Кластер IV – депресивна периферія – об'єднує регіони, які системно відстають за всіма ключовими показниками і фактично перебувають у стані стагнації. До цієї групи входять як аграрно-депресивні західні області, так і постраждалі від конфлікту східні та південні території. Очевидно, що регіони кластеру IV потребують пріоритетної державної підтримки та спеціальних заходів розвитку. Водночас навіть «локомотиви» економіки з кластеру II мають свої внутрішні проблеми (екологічні, структурні дисбаланси, контраст між містом і селом), які теж слід враховувати в регіональній політиці.

У цілому, сучасна Україна – це поєднання кількох точок росту та широкої периферії зі значно нижчим рівнем економічної активності. Столиця разом із прилеглою Київською областю формують мегаполісний вузол, що генерує близько чверті загальнонаціонального ВВП. Дніпропетровська, Одеська, Полтавська, Львівська області та м. Київ сукупно забезпечують понад половину економіки країни. Натомість частка цілої низки інших областей (Волинської, Чернівецької, Тернопільської, Кіровоградської тощо) – менш ніж 2% кожна у ВВП України [1]. Це означає, що економіка України висококонцентрована територіально і загальнонаціональне зростання значною мірою залежить від динаміки бізнес-активності у кількох ключових регіонах.

Великі міста – передусім мільйонники (Київ, Харків, Одеса, Дніпро), а також дещо менші обласні центри – виступають осередками капіталу, кваліфікованої робочої сили та інновацій. Саме в містах зосереджена основна маса підприємств, особливо середніх і великих. Тут краще розвинена інфраструктура, присутні фінансові установи, широкі ринки збуту, заклади вищої освіти – все це полегшує ведення бізнесу. За статистикою, щільність підприємств (кількість юридичних осіб на 10 тис. жителів) у містах України значно вища, ніж у сільській місцевості. Приміром, у промислових обласних центрах вона може сягати 80 – 100 підприємств на 10 тис. населення, тоді як у більшості сільських районів – лише 20 – 30.

Близько 40% усіх малих підприємств країни станом на 2023 р. було зареєстровано у м. Києві та Київській області; ще приблизно 15 – 20% – у Харківській та Дніпропетровській областях. Отже, підприємницька активність тяжіє до великих міських агломерацій, які акумулюють ділову активність довколишніх територій.

Натомість малі міста та селища міського типу часто стикаються з обмеженим економічним базисом. Багато таких населених пунктів історично утворилися навколо одного або двох містоутворюючих підприємств (шахт, заводів тощо) і різко занепадають, якщо ці підприємства закриваються. Інші малі міста є районними центрами з адміністративно-сервісними функціями, але не мають власної потужної промисловості. Після децентралізації деякі з таких міст стали центрами укрупнених громад і отримали більше фінансових ресурсів, однак цього недостатньо для стрімкого економічного підйому. Типові проблеми малих міст: відтік молоді і кваліфікованих кадрів до мегаполісів, дефіцит інвестицій, застаріла інфраструктура, вузький ринок праці. Однак є і приклади успіху – окремі невеликі міста, які змогли залучити інвесторів або розвинути місцевий бізнес (наприклад, міста зі спеціалізованими кластерами легкої промисловості чи IT-аутсорсингу). У цілому ж, у малих містечках рівень зарплат та зайнятості відчутно нижчий, ніж у обласних центрах. За даними офіційної статистики, у 2025 р. найнижча середня заробітна плата по країні була зафіксована у Кіровоградській області – близько 19552 грн, тоді як у м. Києві – 40546 грн (майже вдвічі більше) [1; 13]. Це опосередковано відображає і розрив у продуктивності та структурі економіки між центром і периферією.

Сільські території та села залишаються найбільш економічно відсталим сегментом простору. Хоча станом на 2021 р. близько 30% населення України проживало у сільській місцевості, їхній внесок у ВВП є непропорційно малим. Сільська економіка базується переважно на аграрному секторі (як великотоварному, так і дрібному), який сам по собі схильний до коливань і не забезпечує високої доданої вартості. Промислове виробництво у селах розвинене слабо (за винятком окремих підприємств з переробки сільгосппродукції). Малий бізнес на селі обмежується дрібною торгівлею, сервісами та фермерством. Інфраструктурні проблеми – погані дороги, відсутність швидкісного інтернету в багатьох громадах – стримують розвиток підприємництва і доступ селян до ринків. Соціально-демографічна ситуація також несприятлива: молодь масово виїжджає, залишаючи старіюче населення; рівень бідності серед сільського населення стабільно вищий, ніж серед міського. За деякими оцінками, до війни част-

ка сільського населення з доходами нижче фактичного прожиткового мінімуму сягала ~35%, тоді як у містах – 15 – 20% [8]. Така ситуація веде до явища «просторової соціальної ексклюзії», коли цілі територіальні громади фактично залишаються поза повноцінною участю в економічному житті країни.

У результаті реформи децентралізації сільські громади отримали додаткові фінансові ресурси та повноваження, що стимулювало локальні ініціативи розвитку. У низці територій сформувалися об'єднання співвласників, сільськогосподарські кооперативи, малі підприємства у сферах зеленого туризму, крафтового виробництва й відновлюваної енергетики. Ці зародкові форми підприємництва мають потенціал, проте потребують цільової підтримки для масштабування. Інклюзивний розвиток сільських територій передбачає диверсифікацію економіки за межі традиційного аграрного виробництва, розвиток переробки та малих виробництв, а також надання якісних освітніх, медичних і соціальних послуг. Поєднання фінансової децентралізації з підтримкою підприємництва й людського капіталу створює підґрунтя для стійкого та інклюзивного зростання села.

Отже, проведений аналіз підтверджує, що структура української економіки залишається вкрай диспропорційною просторово. Великі міста та промислові центри концентрують більшість бізнес-активності, тоді як малі міста і села суттєво відстають. Якщо не вживати цілеспрямованих зусиль для стимулювання бізнес-розвитку у відсталих локаціях, розрив надалі тільки зростатиме – особливо з урахуванням наслідків війни (евакуація підприємств з прифронтових регіонів до західних, руйнування інфраструктури тощо). Повномасштабна війна 2022 р. поглибила територіальні диспропорції: найбільш постраждали промислові регіони сходу та півдня, де були зруйновані підприємства і логістика; водночас деякі західні області отримали додатковий імпульс розвитку завдяки релокації бізнесу та людей. На етапі відбудови критично важливими стають підходи стійкого та інклюзивного відновлення, зорієнтовані на підтримку МСП, відновлення економічної активності громад і забезпечення рівних можливостей для внутрішньо переміщених осіб та місцевих мешканців [13; 14].

Враховуючи виявлені диспропорції, держава має реалізувати комплекс заходів, спрямованих на стимулювання інклюзивного розвитку бізнесу у відстаючих регіонах та громадах. В таблиці 2 запропоновано систему стратегічних кроків, розрахованих на короткострокову, середньострокову та довгострокову перспективу покращення просторової нерівності в питаннях інклюзивного розвитку територій. Ці заходи охоплю-

ють інституційні, інфраструктурні та соціально-економічні інструменти, що в сукупності мають забезпечити збалансований розвиток територій. Методично таблиця сформована шляхом експертного групування основних напрямів політики регіонального розвитку за критерієм часових горизонтів їх реалізації. До короткострокових віднесено першочергові кроки, що можуть бути здійснені протягом року і дадуть швидкий ефект; середньострокові заходи розраховані на 2 – 5 років і передбачають інвестиційні проекти та інституційні зміни; довгострокові заходи (5 – 10 років) спрямовані на структурні зрушення та стале зниження диспропорцій.

Запропоновані стратегічні напрями охоплюють як швидкі дії, спрямовані на пом'якшення найгостріших диспропорцій (кластер IV) та запобігання подальшому відтоку людського капіталу з периферії (розвиток базових послуг, цільова підтримка), так і системні заходи середньо- та довгострокового характеру (інфраструктурні проекти, стимулювання кластерів, структурні реформи економіки регіонів). Важливо, що ці інструменти узгоджуються з європейськими підходами політики регіонального розвитку і враховують перспективи вступу України до ЄС. Реалізація короткострокових кроків має створити фундамент для більш масштабних перетворень. Зокрема, моніторинг просторової рівності забезпечить аналітичну базу для прийняття рішень, а пілотні проекти у громадах покажуть ефективні моделі розвитку, які можна буде масштабувати. Середньострокові ініціативи – такі як спеціальні економічні зони чи регіональні кластери – покликані запустити економічне пожвавлення в проблемних регіонах, підвищити їхню інвестиційну привабливість. Довгострокові завдання передбачають поступове зближення рівнів розвитку через інноваційне зростання регіонів, інтеграцію відсталіх територій у національні та глобальні економічні мережі, а також зміцнення міжрегіональної солідарності.

Звичайно, втілення цих стратегій вимагатиме значних ресурсів та координації зусиль на всіх рівнях влади. Особливо актуальною є підтримка з боку міжнародних партнерів: досвід країн ЄС свідчить, що фонди згуртованості та регіональні програми здатні істотно прискорити вирівнювання (як це свого часу відбулося у Польщі, Іспанії та інших країнах) [9, 13]. Для України в повоєнний період таке прискорення може бути критичним. Виконання довгострокових заходів (структурна перебудова економіки регіонів, відбудова сходу і півдня, інституційний розвиток громад) повинно відбуватися паралельно з коротко- і середньостроковими, аби вже на початкових етапах досягати відчутних результатів для населення.

Таблиця 2. Стратегічні напрями покращення просторової рівності

КОРОТКОСТРОКОВА ПЕРСПЕКТИВА (до 1 року)	СЕРЕДНЬОСТРОКОВА ПЕРСПЕКТИВА (2 – 5 років)	ДОВГОСТРОКОВА ПЕРСПЕКТИВА (5 – 10 років)
<p>Впровадження системи моніторингу просторової рівності. Запровадити систему моніторингу просторової рівності з інтегральним індексом регіональних диспропорцій та щорічними рейтингами областей для оперативного управлінського реагування.</p> <p>Цільова підтримка найбільш відсталих регіонів. Передбачити у бюджеті додаткові субвенції для депресивних регіонів (класер IV) на відновлення інфраструктури, соціального захист і базові послуги з метою стабілізації та утримання населення.</p>	<p>Реалізація інфраструктурних проєктів для зменшення регіональних диспропорцій. Реалізація масштабних інфраструктурних інвестицій в депресивних регіонах (транспорт, цифровізація, енергомережі, комунікації) за підтримки ДФРР та міжнародних донорів, що зменшить бар'єри та підвищить інвестиційної привабливості.</p> <p>Створення спеціальних економічних зон (СЕЗ) та кластерів. У проблемних регіонах варто впровадити спеціальні економічні режими (податкові пільги, страхування, дерегуляція) та розвивати регіональні кластери, що підвищить конкурентоспроможність і створить робочі місця.</p>	<p>Досягнення довгострокового конвергенційного зростання регіонів на основі скорочення міжрегіональних диспропорцій. Для цього регіони мають визначити власні економічні ніші у національному та європейському поділі праці, здійснити структурну перебудову від сировинної до інноваційної економіки, розвиваючи високотехнологічні галузі й залучаючи внутрішні та зовнішні інвестиції.</p> <p>Відбудова інфраструктури й трансформація економіки сходю та півдня на засадах стійкості та інклюзивності. Економічні заходи мають поєднуватися зі зміцненням соціального капіталу та міжрегіональної довіри через культурний обмін, освіту й спільні ініціативи, що формує спільну ідентичність та долає ментальні бар'єри, що є основою просторової рівності.</p>
<p>Запуск пілотних майданчиків інтенсивного соціально-економічного розвитку на рівні громад, ряд може ініціювати пілотні проєкти розвитку у відсталих громадах (індустріальні парки, бізнес-інкубатори, податкові стимули), паралельно підтримуючи малий бізнес грантами й мікро кредитами, що створюватиме робочі місця та доходи в депресивних районах.</p>	<p>Інвестування в розвиток людського капіталу та підвищення його якості в регіонах. Потрібно інвестувати в освіту й медичину села, розвивати дистанційні сервіси, бізнес-акселератори й регіональні стартап-центри, а також децентралізувати ЗВО для підтримки інновацій на місцях.</p>	<p>Розбудова просторової соціальної єдності та взаємної довіри між регіонами. Реінтеграція постконфліктних територій має здійснюватися за принципом «Build Back Better» із модернізацією промисловості, створенням робочих місць і соціальною реабілітацією, спрямованою міжнародні інвестиції на депресивні регіони для їх трансформації у центри розвитку.</p>

Закінчення таблиці 2

КОРОТКОСТРОКОВА ПЕРСПЕКТИВА (до 1 року)	СЕРЕДНЬОСТРОКОВА ПЕРСПЕКТИВА (2 – 5 років)	ДОВГОСТРОКОВА ПЕРСПЕКТИВА (5 – 10 років)
<p>Забезпечення рівного доступу населення до ключових соціальних та інфраструктурних послуг. Запровадити швидкі заходи для периферії – мобільні медичні бригади, тимчасові освітні центри, адміністративні послуги, щоб мешканці відчували доступність базових послуг уже зараз.</p> <p>Розбудова ефективної координації та партнерства між регіонами. Центральна влада має запровадити механізми співпраці з відсталими регіонами через кураторів, візити засідання та інформаційних компаній для поширення успішних практик розвитку.</p>	<p>Розвиток малого і середнього бізнесу та підприємництва на місцях. Необхідно посилити програми підтримки МСП – доступне кредитування, бізнес-центри, коворкінги й навчання, щоб формувати регіональний середній клас підприємців і забезпечувати просторову рівність.</p> <p>Посилення інституцій та спроможності місцевого самоврядування. Пріоритетом є підвищення компетенцій місцевих управлінців, запровадження рейтингів громад та утвердження субсидіарності з чітким розподілом повноважень між рівнями влади.</p>	<p>Гармонізація регіональної політики України з нормами та практиками ЄС у сфері згуртованості. Вступ України до ЄС відкриє доступ до фондів вирівнювання, що потребує інтеграції принципів європейської регіональної політики та підготовки інституцій до ефективного освоєння коштів. Це має забезпечити модернізацію інфраструктури, підтримку бізнесу й підняття відсталих регіонів до середнього національного рівня, формуючи цілісну модель розвитку.</p>

Джерело: складено автором на основі [2; 3; 5; 7; 9; 10]

Висновки. Проведене дослідження підтвердило, що інклюзивний розвиток бізнесу є дієвим інструментом для досягнення просторової рівності в Україні. Просторова нерівність української економіки залишається надзвичайно високою: декілька великих міських агломерацій та промислових центрів концентрують більшість економічної діяльності, тоді як значна частина території країни суттєво відстає за рівнем доходів, зайнятості та підприємницької активності. За ключовими показниками розрив між лідерами і периферією сягає, приблизно десятків разів, що породжує ризики соціальної поляризації та гальмує сталий розвиток держави в цілому. У зазначених умовах концепція інклюзивності передбачає системне спрямування зусиль держави, бізнесу та громадянського суспільства на всебічну підтримку підприємництва в усіх просторових типах територій – не лише у «полюсах зростання», а й у малих містах і сільських громадах, із пріоритетним залученням усіх соціальних груп населення до економічної активності.

За результатами аналітичного опрацювання матеріалів установлено таке:

1. В Україні сформовано базові теоретико-методологічні засади інклюзивного розвитку; водночас їх прикладна імплементація залишається недостатньою. Позиції в міжнародних індексах (зокрема Inclusive Development Index) фіксують резерви для підвищення інклюзивності економіки, що актуалізує адаптацію кращих практик публічної політики та управління.

2. Децентралізація створила нові інституційні можливості для просторового вирівнювання, однак сама по собі не гарантує зменшення диспропорцій. Потрібна активна, інструментально насичена державна регіональна політика, орієнтована на відсталі регіони (цільові трансферти, інфраструктурні інвестиції, страхування ризиків, регуляторні спрощення), інакше ринкові механізми можуть посилити поляризацію.

3. Малий і середній бізнес (МСБ) є ключовим носієм інклюзивного зростання: забезпечує більшість зайнятості та здатен масштабувати економічну активність у периферійних локаціях. Найбільший ефект для просторової рівності забезпечать програми підтримки МСБ на місцевому рівні: доступне фінансування (гранти/пільгові кредити), розвиток підприємницьких компетентностей (освітні та менторські програми), модернізація локальної інфраструктури та сервісів (бізнес-інкубатори, хаби, коворкінги).

4. Великі підприємства мають посилити участь у формуванні інклюзивних ланцюгів вартості через механізми державно-приватного партнерства, локалізацію закупівель, розвиток постачальників з числа МСБ, корпоративну соціальну відповідальність та інвестиції у громади присутності (освіта, перепідготовка, соціальна інфраструктура).

5. Наявні приклади локального зростання засвідчують, що навіть невеликі громади досягають відчутних результатів за умови чіткої стратегії спеціалізації (нішові виробництва, крафт-переробка, зелений та культурний туризм, IT-аутсорсинг). Доцільно розгорнути національний механізм «поширення кращих практик»: типові дорожні карти, пілотні проекти з подальшим масштабуванням, мережі лідерів громад і підприємців, система навчання з локального економічного розвитку.

За сукупністю аргументів, інклюзивний розвиток підприємництва слід розглядати як довгострокову управлінську парадигму з чітким набором інструментів політики, прозорими критеріями результативності та постійним моніторингом просторових ефектів. Це забезпечить зниження регіональних диспропорцій, підвищення конкурентоспроможності та укріплення соціальної згуртованості. Інклюзивний розвиток бізнесу – це не окремий проект, а довгострокова парадигма, що має пронизувати державну політику та бізнес-культуру. Його впровадження сприятиме тому, що економічне зростання України стане якіснішим – таким, що підвищує добробут усіх громадян і зміцнює соціальну згуртованість. Зменшення регіональних розривів через підтримку бізнес-активності в кожній громаді відповідає стратегічним інтересам держави та прагненням людей до гідного життя вдома, без вимушеної трудової міграції. Досягнення просторової рівності зробить українське суспільство більш справедливим і стійким, а також підвищить конкурентоспроможність країни, адже буде задіяний повний потенціал усіх територій, який наразі реалізований не повністю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Державна служба статистики України. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 13.07.2025).
2. Наукова доповідь ІРД НАН України. Інклюзивний вимір розвитку міст – центрів ділової активності України: тенденції та перспективи. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долишнього НАН України», 2019. Режим доступу: <https://ird.gov.ua/irdp/p20190301.pdf> (дата звернення: 26.09.2025).
3. Levchenko K., Biriuk S., et al. Economic Inequality of the Regional Development of Poland, Spain and Ukraine // *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2024. Т. 1. №54. С. 337 – 347. DOI: 10.55643/fcaptr.1.54.2024.4236.
4. Ianchovichina E., Lundstrom S. What is Inclusive Growth? (2009): *World Bank Policy Research Working Paper*. No 4851. Вашингтон: Світовий банк, 2009. 28 p.
5. Павлов О.І., Дідух С.М. Інклюзивний розвиток України як система // *Проблеми економіки*. 2020. №4(46). С. 75 – 81. DOI: 10.32983/2222-0712-2020-4-75-81.
6. Федорів П., Назаренко Ю. Державна регіональна політика: децентралізація нерівностей? – CEDOS, аналітична записка, 27.04.2021 р. [Електронний ресурс].

Режим доступу: <https://cedos.org.ua/researches/derzhavna-regionalna-polityka-decentralizacziya-nerivnostej/> (дата звернення: 17.05.2025).

7. Шевченко О. В. Диспропорції соціально-економічного розвитку регіонів України та стратегічні підходи до їх регулювання // *Матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. «Стратегія розвитку України: економічний та гуманітарний виміри»*. Київ: КНУ імені Т. Шевченка, 2020. С. 112 – 115.

8. Філюк Д.О. Теоретичні та методичні принципи інклюзивного розвитку сільських територій України // *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 58. С. 165 – 173. DOI: 10.32782/2524-0072/2023-58-53.

9. OECD. Ukraine SME Country Profile 2020 // *Monitoring the Implementation of Ukraine's SME Development Strategy 2017–2020*. Париж: OECD, 2020. 81 с.

10. Міхненко В., Вольф М. Нерівномірний просторовий розвиток у Європі в 1980–2015 рр. // *Спільне: журнал соціальної критики*. 2019. №12. URL: <https://commons.com.ua>. (дата звернення: 01.06.2025).

11. Jessop B. *State Power: A Strategic-Relational Approach*. Cambridge: Polity Press, 2008. 256 p.

12. Радіо Свобода. Україна погіршила позиції в рейтингу інклюзивного розвитку (WEF). 23.01.2018 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://radiosvoboda.org/a/news/28991605.html> (дата звернення: 12.05.2025).

13. United Nations Development Programme (UNDP). *Inclusive Development, Recovery and Peacebuilding in Ukraine*. 2023 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://undp.org/uk/ukraine/publications/> (дата звернення: 01.09.2025).

14. World Bank. *Ukraine's Business Environment to Improve with World Bank Support – Press Release*, 31.10.2024. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://worldbank.org/en/news/press-release/2024/10/31/ukraines-business-environment-to-improve-with-world-bank-support> (дата звернення: 01.06.2025).

15. Смаль В. *Інклюзивний розвиток бізнесу: жіноче підприємництво : аналітичне дослідження*. – Київ : Федерація канадських муніципалітетів; Проект міжнародної технічної допомоги «Партнерство для розвитку міст (ПРОМІС)», 2018. 136 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/490/Woman_Business_PLEDDG_2019.pdf (дата звернення: 01.06.2025).

REFERENCES

1. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. (n.d.). Ofitsiyniy sait. Available at: <https://www.ukrstat.gov.ua>. Accessed: 13 July 2025.

2. Instytut rehionalnykh doslidzhen imeni M. I. Dolishnoho NAN Ukrainy. (2019). *Inklyuzyvnyi vymir rozvytku mist – tsentriv dilovoi aktyvnosti Ukrainy: tendentsii ta perspektyvy*. Lviv: Instytut rehionalnykh doslidzhen imeni M. I. Dolishnoho NAN Ukrainy. Available at: <https://ird.gov.ua/irdp/p2019Q301.pdf>. Accessed: 15 June 2025.

3. Levchenko, K., Biriuk, S., et al. (2024). Economic inequality of the regional development of Poland, Spain and Ukraine. *Finansovo-kredytna diialnist: problemy teorii ta praktyky*, Vol. 1, No 54, Pp. 337 – 347. DOI: 10.55643/fcaptop.1.54.2024.4236.
4. Ianchovichina, E., & Lundström, S. (2009). What is inclusive growth? (World Bank Policy Research Working Paper. No. 4851). Washington, DC: The World Bank. 28 p.
5. Pavlov, O. I., & Didukh, S. M. (2020). Inkluzyvnyi rozvytok Ukrainy yak systema. *Problemy ekonomiky*, No 4(46), Pp. 75 – 81. DOI: 10.32983/2222-0712-2020-4-75-81.
6. Fedoriv, P., & Nazarenko, Yu. (2021, April 27). Derzhavna rehionalna polityka: detsentralizatsiia nerivnostei? CEDOS Analytical Note. Available at: <https://cedos.org.ua/researches/derzhavna-regionalna-polityka-decentralizacziya-nerivnostej/>. Accessed: 17 May 2025.
7. Shevchenko, O. V. (2020). Dysproportsii sotsialno-ekonomichnoho rozvytku rehioniv Ukrainy ta stratehichni pidkhody do yikh rehuliuвання. In *Materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Stratehiia rozvytku Ukrainy: ekonomichnyi ta humanitarnyi vymiry»* (Pp. 112 – 115). Kyiv: KNU imeni T. Shevchenka.
8. Filiuk, D. O. (2023). Teoretychni ta metodychni pryntsypy inkluzyvnoho rozvytku silskykh terytorii Ukrainy. *Ekonomika ta suspilstvo*, is. 58, Pp. 165 – 173. DOI: 10.32782/2524-0072/2023-58-53.
9. OECD. (2020). *Ukraine SME Country Profile 2020. In Monitoring the Implementation of Ukraine's SME Development Strategy 2017–2020* (81 p.). Paris: OECD.
10. Mikhnenko, V., & Volf, M. (2019). Nerivnomirnyi prostorovyi rozvytok u Yevropi v 1980 – 2015 rr. *Spilne: zhurnal sotsialnoi krytyky*, no. 12. Available at: <https://commons.com.ua>. Accessed: 01 June 2025.
11. Jessop, B. (2008). *State Power: A Strategic - Relational Approach*. Cambridge: Polity Press. 256 p.
12. Radio Svoboda. (2018, January 23). Ukraina pohirshyla pozytsii v reitynhu inkluzyvnoho rozvytku (WEF). Available at: <https://radiosvoboda.org/a/news/28991605.html>. Accessed: 12 May 2025.
13. United Nations Development Programme (UNDP). (2023). Inclusive development, recovery and peacebuilding in Ukraine. Available at: <https://undp.org/uk/ukraine/publications/>. Accessed: 01 September 2025.
14. World Bank. (2024, October 31). Ukraine's business environment to improve with World Bank support (Press release). Available at: <https://worldbank.org/en/news/press-release/2024/10/31/ukraines-business-environment-to-improve-with-world-bank-support>. Accessed: 01 June 2025.
15. Smal, V. (2018). *Inkluzyvnyi rozvytok biznesu: zhinoche pidpriemnytstvo : analitychne doslidzhennia*. Kyiv: Federatsiia kanadskykh munitsypalitetiv; Proiekt «Partnerstvo dlia rozvytku mist (PROMIS)». Available at: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/490/Woman_Business_PLEDDG_2019.pdf. Accessed: 01 June 2025.